

// MISCEL·LÀNIA

«*Pel seu estament, condició i qualitat*»:
*la representació de l'estament en la Mallorca
de la modernitat*

“[For its status, condition and quality”:
the representation of the status in the Mallorca of Modernity]

VICTÒRIA BAUÇÀ NICOLAU
Universitat de les Illes Balears
victoria.bauca@uib.cat

RESUM: Les famílies benestants de Mallorca van demostrar al llarg dels segles de la modernitat preocupació per la seva representació com a estament. La distinció entre grups socials s'havia de fer patent a través de certs elements que deixessin clara, de manera visible, la pertinença a cada un dels estaments socials existents. Els requisits estamentals (vestimenta, servei o educació) tenien sentit quan eren visibles ja que permetia diferenciar els grups privilegiats de la resta, de manera que es van convertir en una obligació per a aquells que s'havien de distingir. No bastava ser privilegiat, calia aparentar-ho. Aquesta situació provocà l'existència de peticions d'assistència pecuniària per tal de seguir els mandats socials de l'estament. Incomplir-los podia suposar que la resta de la societat infravalorés la seva identitat. A partir d'aquesta consideració, l'economia d'aquestes famílies podia arribar a passar a un segon pla.

PARAULES CLAU: estament, aparença, representació, aliments, vestir, dona.

ABSTRACT: The wealthy families of Majorca demonstrated over the centuries of modernity concern over their depiction as a social group. The distinction between social groups had to be evident through certain elements that made it clear the belonging to each of the existing social groups. The rank requirements (clothes, service, or education) made sense when they were visible as they allowed the privileged groups to be distinguished from the others, so they became an obligation for those who had to demonstrate. It was not enough to be privileged; it was also necessary to have the appearance of a privileged. That is why we find requests for financial assistance made by these wealthy groups to follow the social mandate of the rank. Based on this consideration, the economy of these families came to a secondary place.

KEYWORDS: rank, appearance, representation, food, dress, woman.

Recepció: 03/03/2021. Acceptació: 17/03/2021. Publicació: 28/10/2021

Introducció

Actualment, la quotidianitat és un camp d'estudi acceptat i àmpliament treballat. És en ella on es poden trobar i establir patrons que ens donin informació sobre la societat del passat que van més enllà de la reacció a esdeveniments, després qualificats d'històrics. La identitat d'una comunitat es mostra en el dia a dia i queda palesa en els documents; en aquest cas, dels segles XVI i XVII.

A partir de l'estudi dels Presidals decrets es pot extreure informació de tot tipus de la societat mallorquina de la modernitat. Aquesta font resulta molt útil per a l'estudi social ja que és reflex de la quotidianitat i de les problemàtiques habituals en què es trobava la gent mallorquina de l'edat moderna.

La seva importància rau en la seva naturalesa, ja que eren resolucions del virrei a sol·licituds que feien les corporacions o particulars (Bauçà 2020). Per aquest motiu es troben peticions de molts tipus, que fan que la riquesa de la informació que se'n pot extreure sigui molt significativa. Les persones que les realitzaven eren de tots els braços i estaments de la Ciutat i Regne de Mallorca,¹ i la temàtica és molt diversa, com ho eren les motivacions que portaven a fer-les. Es troben ratificacions d'acords per evitar litigis, nomenaments de curadors i tutors, satisfacció de deutes i taxacions d'aliments, entre altres. Aquesta documentació, combinada amb les fonts notariales, ofereixen un reflex de les preocupacions dels diferents estaments del Regne de Mallorca.

Malgrat que en la societat mallorquina existien diferents grups privilegiats, s'ha de tenir en compte que alguns professionals gaudien d'un nivell destacable de riquesa malgrat no fossin per definició del braç noble. Així, es troben mercaders, pagesos de la mà major o de les anomenades professions

*Aquest treball forma part del projecte PRD 2018-17 titulat «Conflicte i identitat en el Regne de Mallorca (segles XIV-XVIII)» i finançat per la Comunitat Autònoma de les Illes Balears a través de la Direcció General de Política Universitària i Recerca amb fons procedents de la Llei de l'impost sobre estades turístiques (ITS 2017-06).

1 La societat mallorquina es dividia en braç eclesiàstic, braç noble i braç reial i dins de cada un d'ells hi havia els estaments (A. Morey, 1997, p. 152).

liberals, com notaris o doctors en medicina, que vivien en un context similar econòmicament al dels nobles, cosa que feia que s'hi emmirallessin en certes pautes de vida.

En aquest article es tractaran les demandes fetes pels grups més benestants del Regne en relació amb el fet de complir els requisits estamentals, concretats en l'aspecte exterior, a partir de fonts esmentades de l'Arxiu del Regne de Mallorca.² L'objectiu és demostrar com l'aparença i la representació física i visual de l'estament tenia un pes important dins de la societat mallorquina, fins al punt que, en algunes ocasions, podia passar a comprometre l'economia de determinades famílies. Max Weber ja apuntava que l'ostentació era una exigència del prestigi estamental, per la qual cosa el luxe, entès com el consum de determinats objectes o serveis, era una obligació imposada pel mateix estament, en el cas dels privilegiats. D'aquesta manera, el consum sumptuari servia per manifestar exteriorment la posició hegemònica d'aquests grups (Álvarez-Ossorio 1998-1999: 265-266).

Així, es posa el focus en la importància de l'aparença per a determinats estaments i com aquesta preocupació es manifestava en diferents aspectes quotidians, però gens insignificants. La representació es feia a través de la imatge, que era el mètode més eficaç (Álvarez-Ossorio 1998-1999: 265). A més a més, no és una característica d'un segle o d'una època en concret, ja que els casos estudiats parteixen de l'any 1573 i s'estenen fins al 1700; cosa que demostra la continuïtat d'aquesta inquietud dins de la idiosincràsia local.

No es pot deixar de tenir en compte que la cultura del barroc era una cultura visual, de manera que no només era important accedir o pertànyer a un determinat grup social, estament o rang, sinó que era necessari materialitzar-ho, demostrar-ho de manera visible a través de les formes adequades i apropiades per la correspondència entre rang i forma pròpia de l'ordre estamental de l'Antic Règim (Álvarez-Ossorio 1998-1999: 264-265).

2 D'ara endavant, ARM.

Les peticions d'«aliments»: causes i elements

Les peticions més comuns en els Presidals decrets són les que es referien a la taxació d'aliments. Aquest concepte no s'ha d'entendre literalment, sinó en el sentit de la jurisprudència i que el *Diccionari català-valencià-balear* defineix de la següent manera: «assistència pecuniària que donen a algú per a la seva manutenció i subsistència».³ Bàsicament eren peticions que es feien per cobrir diverses necessitats: menjar i beure, vestimenta, etc.

No totes les peticions d'aliments que rebia el virrei responien a les mateixes causes ni procedien del mateix perfil. L'extracció social dels demandants era diversa, per consegüent es pot afirmar que aquest tipus de peticions no era propi de cap dels braços en què es dividia la societat mallorquina en concret. Algunes d'aquestes, però, estaven lligades al mateix concepte d'estament que definia, alhora, la causa mateixa de la demanda. El que variava era la motivació per la qual es realitzava: o bé per necessitat, o bé per aparença.

En molts casos la petició d'aliments venia per causes justificades arran de problemes econòmics i/o judicials, de la pobresa o les males collites. Així doncs, en aquest sentit, la motivació responia a la necessitat de mantenir-se i s'especificava el destí de les quantitats donades: menjar i beure, sobretot, i també vestir i calçar.

Aquesta necessitat es veu en casos com el del matrimoni format per Joan Bonaventura Mayol i Francina, de Fornalutx. Els seus cunyats els havien usurpat tot els seus béns mobles i immobles i els diners en metàl·lic que posseïen. A causa d'això i de les despeses que suposava intentar recuperar-ho, demanaven que se'ls taxessin aliments, tenint en compte el que posseïen anteriorment a la usurpació. La resolució en forma de decret establia la fixació de deu quarteres de forment sense purgar i 25 lliures mallorquines anuals per al matrimoni.⁴ En aquest particular, la necessitat responia a la pobresa i a la manca absoluta de recursos, tal com denunciaven els mateixos afectats.

3 A partir d'aquí sempre que s'utilitzi el terme *aliments* es fa en aquest sentit, si no és que s'hi indiqui el contrari.

4 ARM, AA 58, ff. 113r-114r.

Però en altres ocasions, el terme aliments es referia a més que menjar, beure, vestir i calçar. En parlar de les demandes fetes pels grups socials més benestants el ventall s'ampliava i passava a abastar també el servei (criats, mosso, dones de servei, dides, etc.) i l'educació, és a dir, un mestre particular o l'entrada a un col·legi o convent.

La diversificació dels àmbits de destí dels aliments, això és, de les quantitats que se'ls havien taxat respon al que es pot denominar *requisits d'estament*. Es tracta de certs estàndards que s'havien de complir com a demostració pública de l'estament al qual es pertanyia, que es convertien en autèntiques obligacions socials. La majoria no estaven imposades de manera legal, però suposaven el possible judici de la resta de la gent que podia conduir a la condemna social.

D'aquesta manera es troba la consigna «pel seu estament, condició i qualitat» com a justificació per a la majoria de demandes fetes per part del braç noble del Regne de Mallorca en concepte d'aliments. En paral·lel a la consideració de l'estament, molts cops, també es demanava que es tingués en compte el patrimoni del demandant o del representat perquè anés en consonància amb el seu estatus. De fet, en ocasions, es mencionen les dues variants per emfatitzar la importància social i econòmica d'aquella persona. Així, la quantitat fixada no podia ser manco de la que se suposava que havia de rebre per tenir aquestes condicions. La frase que s'esgrimia en aquest sentit era «segons la seva riquesa»; també es troben altres expressions si es donava en altres conjuntures com podien ser deutes o herències pendents de cobrar. En aquests casos s'havia de fer la fixació a partir de la quantitat que quedava per rebre.

Aquest tipus d'expressions no només són característics del Regne de Mallorca. En la documentació notarial d'Aragó estudiada per Israel Lasmarías (2009: 872-873) també apareixen aquestes fórmules: «vestida a su honra y costumbre, estado y condición», «a uso y costumbre», «conforme a su honra y su braço», o també «monta» que es referia a l'aspecte econòmic. Cosa que posa de manifest que la representació visual d'acord amb l'estament i l'estatus econòmic era igual de rellevant en altres territoris i així ho deixen patent les fonts.

El plantejament de la demanda per qüestions de deutes es veu en el cas de la demanda del procurador d'Elisabet Descallar, esposa de Pere Juan Descallar,

donzell de Mallorca. A l'any 1602 demanava que es taxessin aliments segons la qualitat i quantitat del deute que tenia el seu germà vers ella, ja que aquest no li volia entregar les 4.000 lliures que el seu pare li havia deixat en el seu darrer testament en concepte de legítima, així com també 2.000 lliures més de la successió de la seva germana Violant. Com que es disputaven aquestes quantitats en la Reial Audiència, ella reclamava la fixació d'aliments sobre els diners que ella havia de percebre. Finalment se li van fixar 300 lliures anuals que havia de pagar el seu germà, Guillem Abrí Descallar.⁵

Les demandes d'aliments responien a diverses causes; no sempre eren les mateixes, però sí que n'hi ha de comunes. Les més habituals eren els problemes judicials derivats de l'impagament de dots, legítimes o herències, o la mateixa gestió de l'heretat que implicava tenir en compte la manutenció de qui en depenia. Altres venien donades per la mort del *pater familias*, el qual, habitualment, deixava en el seu darrer testament com s'havia de mantenir la seva família, de manera que les demandes responien al compliment del testament del difunt i de la mateixa cura i de les filles i, en ocasions, de la viuda. S'ha de tenir present que el progenitor (normalment el pare, però a vegades també la mare) era el que donava i garantia l'estament als fills i a les filles amb el llinatge i assegurava la seva subsistència. En morir, quedaven simbòlicament despullats, per la qual cosa es veien obligats a reclamar per seguir vivint en les mateixes condicions en què ho havien fet fins llavors.

Tanmateix, també existien les peticions per la mala gestió que feia el curador dels béns al seu càrrec o bé pels mateixos problemes econòmics en què es trobava l'heretat que havia de satisfer els aliments que es reclamaven. Molts cops, aquestes dificultats afectaven famílies benestants que encadenaven deutes, demandes i litigis, i encara havien de fer front a aquestes peticions. Aquests motius expliquen que els estaments benestants també fessin peticions d'aliments, i més si es té en compte que el mateix estament ja es configurava com un motiu en si mateix per justificar tal demanda.

5 ARM, AA 59, ff. 515r-517r

Dins de totes aquestes causes s'ha de contemplar la pobresa d'estament referent a la noblesa i als grups benestants, tema tractat per P. de Montaner Alonso a partir del cas de la família Morey. Ser pobre d'estament suposava que no es disposava de les rendes que es corresponien amb l'estament al qual es pertanyia, de manera que no es podien mantenir d'acord amb el que s'esperava pel seu rang (Montaner 1993: 35).

Així i tot, s'ha de matisar el mateix concepte de *pobresa* entès des de la perspectiva actual, ja que no seria comparable la d'un membre de la mà menor a la d'un ciutadà militar. Però, com bé afirma aquest autor (1993:38), en fer servir aquest terme s'utilitzava partint d'un marc social concret, en el qual no complir els requisits fixats pel mateix estament suposava estar en aquesta situació, si bé algunes famílies sí que arribaren a un nivell de pobresa equiparable a l'estament més modest del braç reial.

A més, s'ha de tenir en compte que formar part de determinats grups, com és el cas dels ciutadans militars, implicava que no podien treballar ni en el camp ni com a menestrals ni com a notaris (tret d'algunes excepcions). La mala situació econòmica no podia contemplar la possibilitat d'integrar-se en el braç reial ja que perdrien prerrogatives i prestigi. De fet, i al contrari del que passava a Castella, mai no es van veure a Mallorca membres del braç noble treballar la terra, encara que sí que van dedicar-se al comerç, malgrat que també ho tenien prohibit *de iure* (Montaner i Le-Senne 1979: 234). Els únics que s'hi podien dedicar legalment eren els ciutadans militars, encara que no van ser pocs els nobles que van invertir i van estar presents en les activitats marítimes del Regne, tant comercials com corsàries. Bon exemple en va ser Ramon Despuig, comte de Montenegro i tots els seus successors durant la segona meitat del segle XVII i les dues primeres dècades del segle XVIII (Bibiloni 1995: 331, Pons 1996: 207-208).

Un exemple clar d'aquesta pobresa d'estament reflectida en les peticions d'aliments és la que van fer les tres germanes Miralles: Violant, Unissa i Caterina. Els pares havien constituït en dot a Violant pel seu matrimoni 4.000 lliures, la meitat de les quals havia quedat pendent i es va completar amb la transferència d'un molí fariner i un tros de terra de la possessió de Coanegra. En morir la mare, va deixar l'herència repartida entre les tres germanes, però

eren possessions que tenien llogades. Així, les germanes, malgrat ser persones «de qualitat», eren pobres i reclamaven que se'ls taxessin aliments. De fet, aportaren testimonis per provar les seves circumstàncies. Tots declararen que un tret prou significatiu d'aquesta situació era que les dues germanes donzelles, Unissa i Caterina vivien amb la seva germana i el seu marit; en conseqüència, el matrimoni havia de mantenir-les. Els decret va taxar 75 lliures per a les tres germanes que s'havien d'extreure del lloguer de la possessió de Coanegra.⁶

Aquest cas demostra que tenir possessions no garantia tenir riquesa. S'ha de tenir en compte que la noblesa de l'edat moderna, tant al Regne de Mallorca com als territoris peninsulars, va haver de fer front a despeses elevades per poder seguir mantenint el seu costós estil de vida, que havia d'anar en consonància amb seu estament (Anes 2019: 76). Aquesta circumstància provocà que haguessin de gravar les seves possessions i propietats, fins al punt que les elevades càrregues que hi havia sobre elles podien suposar l'embargament de la renda total i comportar que les famílies acabessin en la pobresa.

La petició d'aliments normalment eren efectuades per una dona, en qualsevol dels rols en què estava encaixada durant els segles XVI i XVII: donzella, mare, esposa, viuda. Es troben viudes que reclamaven aliments per a elles i els seus fills i filles; esposes que no havien cobrat el dot dels seus pares; donzelles a punt de creuar a l'edat adulta i altres que feien les peticions juntament amb el seu marit. També era habitual trobar els curadors o curadores d'heretats fent aquestes reclamacions i tutors o tutores de menors (normalment exercien els dos càrrecs: si un era curador de l'heretat també solia ser tutor dels fills). En algunes ocasions realitzava la petició el procurador, com a representant de la família o, més concretament, d'una dona.

Un cop feta la petició es resolvia mitjançant decret, que marcava la quantitat, la persona i el mètode de pagament. Les quantitats fixades eren en lliures mallorquines i les que havien de destinar-se a menjar i beure del demandant o del representat —en el cas que fes la petició un/a curador/a,

6 ARM, AA 85, ff. 479v-482v

tutor/a o procurador/a—⁷ s'establia en un nombre determinat de quarteres de forment, xeixa o sègol segons l'edat de qui les havia de rebre o segons el béns que posseïa.

Les demandes més habituals eren les que només mencionaven aliments, sense concretar a què es destinarien les quantitats fixades. Un exemple seria el de Caterina Comelles, viuda del ciutadà Ferrer Comelles, de finals del segle XVI. En morir, el seu espòs deixà hereu universal el seu fill, fruit del seu primer matrimoni. Caterina havia estat la segona esposa i havia de reclamar la restitució dotal al fill del seu difunt marit. Aquesta situació era habitual i ja es documentava a l'edat mitjana, amb les mateixes conseqüències: litigis entre fills hereus i segones esposes (Sastre 2017: 42). En veure's en aquestes circumstàncies, Caterina demanava que se li taxessin aliments perquè no podia mantenir-se i també *sumptus litis* d'acord amb la qualitat i quantitat dels béns del seu marit i del seu dot, així com també amb el seu estament. Per decret se li fixaren 80 lliures en concepte d'aliments mentre durés el plet i es cobriren les despeses del litigi, tal com havia demanat.⁸ Resulta un cas clar de persona benestant, ja que el seu difunt espòs era del grup de ciutadans, que tenia problemes judicials i no podia mantenir-se segons el que exigia el seu estament.

Així, els membres dels grups privilegiats i/o benestants de la Ciutat i Regne de Mallorca demanaven aliments per menjar i beure, però també per vestir i calçar segons el seu estament. Aquí entrava en joc l'aparença que havien de mostrar de cara a l'exterior perquè havien d'anar acord amb el que s'esperava d'ells pel simple fet de formar part d'aquest grup. En aquest sentit, habitualment es feia esment a l'estament del qual formava part el pare de família, així doncs, la seva esposa, fills i filles havien de viure d'acord amb aquest nivell de vida i l'havien de mostrar davant la resta de la societat.

7 Resulta interessant la teoria que vincula el consum alimentari i la representació de l'estament. Menjar segons l'estament implicava consumir una sèrie d'aliments que anaven d'acord amb la qualitat de la persona que els menjava. Per tant, hi havia una correlació entre la qualitat dels aliments i la qualitat de les persones (Saldarriaga 2016: 58).

8 ARM, AA 56, ff. 53v-54v

La vestimenta servia per deixar constància de la condició social de cada persona i era usada estratègicament pels diferents estaments, des de la monarquia fins als camperols (Lasmarías 2009: 871-872). En temps de Felip II, la indumentària en què eren representades i retratades les seves filles era un element fonamental per transmetre els valors de la Corona i la importància de l'estirp, a banda de ser mostra d'aparença i distinció moral (Albaladejo, 2013: 15-16). Per tant, ja no només es demostrava el grup social al qual es pertanyia sinó també era una manera de fer visible allò que els distingia dels altres.

Cada estament volia demostrar la seva virtut, la seva qualitat moral o el seu estatus econòmic i ho feia a través del vestit, ja que era una via visual. La imatge era una forma senzilla i aclaridora de representar idees vinculades a les pròpies persones, d'aquesta manera el vestit esdevenia símbol i transmissor de valors (Lasmarías 2009: 873, 881). Fins i tot, determinats estaments, com poden ser els pagesos amb millors condicions econòmiques se servien del consum de certs objectes i teixits, considerats de luxe, per expressar el seu desig d'ascens social, en un intent per equiparar-se, encara que només fos de manera visual —cosa gens intranscendent— als grups superiors (Lasmarías 2009: 883). Aquesta manera d'actuar responia a la creença que el luxe determinava el rang (Braun *apud* Álvarez-Ossorio 1998-1999: 274).

La regulació del luxe a Mallorca es documenta des de finals del segle XIV i s'estén al llarg del segle XV i principis del segle XVI a través de les «lleis sumptuàries» (Aguiló 1888), que afectaven tant homes com dones de tots els estaments.⁹ No obstant, aquestes lleis es van fer necessàries perquè mercaders, ciutadans i nobles s'excedien en el consum de robes que servien per demostrar el seu poder i prestigi social (Barceló 2015: 316). Les mateixes regulacions especificaven els grups a qui més es dirigien, malgrat que eren generals per a tota la societat: «gentil homes», «ciutadans e mercaders», «cavallers» (Aguiló 1888).

Tret d'algunes ordinacions, com la de 1386 o 1456 que regulaven la vestimenta i el luxe en contextos concrets com eren els funerals, en general, les lleis

⁹ Les lleis sumptuàries recollides per E. K. Aguiló (1888) són dels anys següents: 1384, 1386, 1433, 1453, 1454, 1456, 1486, 1495, 1500 i 1535.

sumptuàries de l'edat mitjana restringien o prohibien l'ús i abús de determinats teixits en la confecció de vestits, de brocats d'or, argent, seda, perles o pedres precioses, etc., per tal de «squivar vanes despeses» (Aguiló 1888).

La regulació constant sobre el luxe ja permet entendre que l'incompliment devia ser habitual, com passava a la resta de la Monarquia Hispànica.¹⁰ Així doncs, no es pot negar que la roba era una expressió de la diferenciació social, per això la desmesura en el seu consum era un indicador clar de la importància que donaven els grups benestants a distingir-se de la resta de la societat.

Al 1589 es troba la petició de Ramon Gual de Canet, qui era tutor de Caterina i Onofra Gual, que tenien quatre i tres anys respectivament, filles de Pere Gual de Pocafarina. Demanava que es taxessin aliments per a les nines d'acord amb el seu estament i béns per a menjar, beure, vestir i calçar. Es van fixar 60 lliures per a cada una. Un any després, però Ramon Gual tornà a reclamar una pujada d'aquesta quantitat perquè resultava insuficient per complir els estàndards del seu estament. Així, demanava que es marqués la quantitat «aguda consideratio de la pocha edat de ellas y que son ricas y son minyones delicades qui tenen menester viandes delicades y pracioses [...] y que lo vestir ha de esser compatent a ellas y no vils».¹¹ L'argument va causar l'efecte desitjat perquè es va elevar la quantitat a 150 lliures anuals que s'havien de pagar de l'heretat del seu pare. Aquí es veu l'especial èmfasi en la vestimenta com a marca de distinció social.

A més a més, les mateixes nines van tornar a demanar un augment anys després (1597) per vestir d'acord amb el seu estament i la seva edat. Les nines ja havien complit onze i dotze anys, cosa que provocava que havien de començar a vestir d'una manera ja no tan infantil.¹² Hem de tenir en compte que normalment als catorze anys ja es pactaven els seus matrimonis i, fins i tot, abans. També que a partir dels dotze anys ja podien ingressar als monestirs i convents.

10 Com es pot comprovar en la recopilació feta per J. Sempere y Guarinos al segle XVIII.

11 ARM, AA 54, f. 452r-v i AA 55, ff. 103v-104v.

12 ARM, AA 58, ff. 141r-v.

Així, en entrar en la pubertat canviaven la seva aparença exterior, malgrat que encara eren considerades menors fins als 25 anys.

Un altre cas semblant que mostra la importància de la vestimenta és el de Magdalena Aulí, filla del notari Perot Aulí. Aquest, en morir, li deixà 800 lliures, les quals havien de ser entrades pel seu germà Miquel. En anar-se'n de casa del seu germà reclamà que se li taxessin aliments d'acord amb aquesta quantitat per la «necessitat extrema» que tenia de vestir-se segons el seu estament. Se li van fixar 40 lliures anuals que havia de pagar el seu germà Miquel.¹³ Aquest cas exemplifica que no tan sols els grups nobles es preocupaven per l'aparença demostrada en la vestimenta, sinó que també els membres benestants de la societat mallorquina, com eren els notaris, també havien de fer notar el seu estatus de forma visual i diferenciadora.

En parlar de vestir i calçar, les peticions es referien a uns teixits específics —com podia ser la seda— i, en alguns casos més excepcionals, a joies. Aquest complement era essencial com a demostració de la solvència i del prestigi econòmic de què gaudia la persona o, millor dit, la família de qui les portava. Eren una declaració d'estatus vinculat a l'aparença personal, però de cara a la demostració social de la capacitat econòmica (Bartolomé 2015: 283-284). De fet, van ser un element clau en la representació de les infantes Isabel Clara Eugènia i Catalina Miquela per expressar el prestigi econòmic de la Corona (Albaladejo 2013: 20). En conseqüència, no és estrany que les grans famílies destacades econòmicament també se servissin d'aquest element per demostrar el seu poder en aquest sentit.

Un exemple molt característic, encara que no habitual, d'aquesta distinció a través de la vestimenta és la demanda feta ja a l'any 1700 per la noble D. Mònica de Berga, esposa en primeres núpcies de Miquel Reus Valles, ciutadà, i en segones, de Pere Jordi Pont, també ciutadà. El seu primer marit va deixar a la seva filla Caterina 4.000 lliures en contemplació de matrimoni més 150 lliures per mantenir-se segons el seu estament. Aquests doblers havien de ser entregats

13 ARM, AA 57, ff. 186r-187v.

per l'hereu de Valles quan ella es casés. La seva mare, però, informava que la nina ja tenia set anys i que les 150 lliures taxades resultaven insuficients, perquè en el seu estament tenir aquesta edat significava començar a adornar la seva vestimenta amb joies, més concretament «un claver i cadeno d'or segons lo us, y costum de esta Ciutat». Com que el seu pare en el testament havia establert que havia de tractar-se la nina d'acord amb el seu estament, llavors resultava necessari. Per això, a banda de les 150 lliures que havia de pagar el curador dels béns de l'hereu de Miquel Reus, Andreu Valles, demanava diners per poder comprar les joies que pertocaven per a la seva filla. Per corroborar aquest ús aportà el testimoni de dues dones del seu mateix grup privilegiat que declararen que les nines de sis o set anys d'aquest estament —fins i tot menestral— duïen moltes joies, botons, arracades, cordons d'or, plata i perles. Finalment se li taxaren 300 lliures que havia de pagar Andreu Valles per adornar la nina Caterina.

Amb aquest darrer exemple es pot acabar de confirmar que ni l'estament ni l'edat eren característiques banals a l'hora de vestir. Importava personalment, però sobretot també socialment, i no era un assumpte menor. Vestir adequadament significava fer-ho en concordança amb l'estament i amb l'edat que es tenia. Si s'incomplien aquests estàndards suposava perdre la posició social a la qual es pertanyia (Lasmarías 2009: 874).

L'element que generalment era present en les peticions d'aliments per part de les famílies del braç noble era el servei. És a dir, comptar amb personal que les servís en les seves tasques habituals. Un dels requisits socials ineludible i molt important per a les famílies del braç nobiliari i benestants era que havien de ser servits per un mínim de dos criats (Montaner 1993: 37).

En aquest sentit, tant es reclamaven homes com dones per aquest tipus de feina. Els homes es relacionaven, generalment, amb les activitats físiques i les desenvolupades a l'exterior. Així, és habitual la demanda de mossos o d'homes que s'encarreguessin dels cavalls, per exemple. Per la seva part, les dones es vinculaven a les tasques de cura i atenció als més petits o d'ajuda a les tasques domèstiques a les senyores.

Fins i tot, es troben peticions posteriors a les inicials que reclamen un augment de la quantitat fixada en concepte d'aliments per diversos motius:

els infants havien crescut i amb ells les seves necessitats, a la vegada que se'n creaven de noves, ja que requerien de més personal al seu servei. Normalment, es traduïen en més aliments per menjar i beure, vestir i calçar i per a criades i/o mossos, als quals pagaven la «soldada habitual», a més també d'alimentar-los. Així, en les peticions i en els posteriors decrets es concretava la quantitat que havia de cobrar aquest personal, de la mateixa manera que es fixava un nombre de quarteres de forment anuals per cobrir la seva alimentació.

Les categories que es troben en referència al servei són: una persona de servei, mosso, minyona, un home de vestir, criat/criada, donzella o, simplement, una dona. Els homes es col·locaven ells mateixos per servir a canvi de la manutenció i d'una paga anual; els nins contractats com a criats també rebien aliments i, en ocasions, vestit i ensenyament (Vaquer 1989: 647).

Pel que fa al personal femení, normalment, es comptava amb les dides que rebien manutenció i un salari anual. Tanmateix, les dones que es trobaven dedicades al servei domèstic habitualment eren nines contractades fins a l'edat de contreure matrimoni. Al segle xv, començaven entre els set i els catorze anys, d'aquí que poguessin servir durant un període que anava dels tres als deu anys (Vaquer 1989: 647). Les criades sempre eren col·locades pels pares o tutors, ja que suposava un doble benefici: en primer lloc, era una boca manco a alimentar a casa i, a la vegada, ella podia guanyar una certa quantitat que podia contribuir al dot per al seu futur matrimoni. Les nines i les dones que entraven al servei d'una casa eren alimentades i vestides per l'amo o la senyora, així com també rebien una quantitat per ajudar al seu matrimoni. De fet, moltes, era allò únic que podien constituir en dot.

Aquesta circumstància es veu en casos com el de Caterina Ferraguda, la qual en casar-se va constituir en dot 80 lliures al seu futur marit, de les quals 20 lliures en metàl·lic, diverses partides per vestits i 15 lliures que valia una cadena d'or procedien del que li havia donat la viuda Joana Domenge, a la qual havia servit durant cinc anys. El mateix passava amb Elisabet Borràs, la qual va rebre 70 lliures de l'honorable Jaume Mas pel seu matrimoni ja que havia servit a casa seva durant anys. Més generosa va ser la donació de Francesc Domingo, qui entregà 200 lliures a la seva serventa Elisabet Johana (d'origen valencià)

pel seu matrimoni amb el discret Gaspar Morlà.¹⁴ Per tant, es pot comprovar com la pràctica de donar quantitats a les criades pel seu matrimoni perdurà en el temps, ja que al segle XVI i XVII se segueixen trobant aquestes donacions o entregues. Segurament, aquesta ajuda era una mena d'incentiu que amagava el requeriment de la societat de l'Antic Règim de garantir la celebració de matrimonis i, amb ells, la descendència.

A partir dels protocols notariais analitzats del segle XVI que estableixen els contractes de servei domèstic i les peticions d'aliments podem afirmar una sèrie de generalitats. Les nines solien iniciar el seu treball com a criades als dotze anys i eren col·locades pels seus pares per entrar al servei de cases. El contracte es feia, generalment, amb l'amo de la casa, que solia ser del grup benestant. Els anys que es concretaven de servei domèstic oscil·laven entre els cinc i els vuit anys i el salari se situava entre les vuit i deu lliures, a banda del vestit i el calçat.¹⁵ A les peticions, la soldada apareix que era de dotze lliures i es dedicaven unes sis lliures a vestir-les; les quantitats d'aliment es concretaven en cinc quarteres de forment.¹⁶ Per la qual cosa la correspondència entre les dues fonts ratifica aquestes afirmacions i valors.

D'acord amb la riquesa de la família es tenien més o manco persones de servei, dedicades en exclusiva o no a alguns dels seus membres. Així, per exemple, Felip Valentí, curador de Valentina Valentí, la seva neboda, explicava que la nina sempre havia viscut dins d'un ambient de riquesa. De manera que per ser «pubilla molt richa y poderosa» tenia necessitat de tenir un servei només per a ella, que havia d'estar compost per una dona, una minyona i una esclava.¹⁷

El que és clar en les fonts és que el personal de servei i, més concretament, les nines i dones eren estimades per la família que les havia acollit. Per això, en nombrosos testaments o donacions efectives després de l'òbit de la per-

14 ARM, NOT M-998, ff. 15r-16v, NOT S-84, ff. 223r-225v i NOT S-139, ff. 353v-355v.

15 ARM, NOT M-994, ff. 24r-v, NOT M-998, ff. 15r-16v, NOT S-84, ff. 97v-98r, NOT S-93, ff. 180v-181v.

16 ARM, AA 59, ff. 438v-448v i AA 60, ff. 273v-274v.

17 ARM, AA 56, ff. 365r-369v.

sona que la feia es troben llegats a serventes, que no només incloïen pagues per als seus futurs matrimonis,¹⁸ sinó també altres béns de valor. Així, per exemple Margarita Nicolau, en el seu testament, llegava a la seva alumna i serventa Maria 25 lliures pel seu bon servei, les seves robes de vestir i tot l'or i l'argent que hi hagués a la casa en aquell moment.¹⁹ D'altra banda, Elionor, viuda del Magnífic Pere Abrí Dezcallar, deixava a la seva serventa totes les seves peces de llana.²⁰ Aquests tipus de llegats fan pensar en el valor i el reconeixement que tenien les serventes per a les dones a qui servien, ja que és prou significatiu que els deixessin en els seus respectius testaments objectes de valor. Aquesta estima es veu reforçada en el fet que es deixaven peces de roba, ja que la vestimenta era un tret distintiu de l'estament.

Un altre element vinculat al servei dels grups més privilegiats era l'educació, que era una gran preocupació per a les famílies més poderoses. En algunes demandes apareix també la petició d'aliments per pagar a un mestre particular que s'encarregués de l'ensenyament dels fills, normalment mascles. La prioritat de la instrucció en els nins dels estaments més benestants venia determinada pel destí d'aquests infants. Al cap i a la fi, heretarien la titularitat del llinatge i haurien de gestionar el patrimoni familiar, per la qual cosa valia més assegurar uns bons fonaments, ja que, a més, ells tenien la possibilitat d'accedir a una educació superior. Per aquesta raó no s'havien de preocupar tant de quant els costava tenir un mestre com d'assegurar la bona instrucció del fill com a bon hereu i cristià (Malo 2018: 982).

L'educació femenina estava en mans de les dones de la casa i, en ocasions, dels convents on les ingressaven. Les famílies nobiliàries o de més estatus elegien l'educació a la residència familiar, on duïen a terme un programa d'ins-

18 Magdalena Nicolau Dezcallar feia donació universal efectiva després de la seva mort a les seves dues filles amb la condició que entreguessin 25 lliures a la seva criada Anna Caterina per al seu matrimoni. ARM, NOT M-990, ff. 96r-99v (1587).

19 Les *alumnae* no eren criades específicament, sinó que eren dones de confiança que tant feien les tasques domèstiques com, a la vegada, gaudien d'un cert estatus que les diferenciava de les altres criades (*famulae*). (Montaner 1993: 57).

20 ARM, NOT M-988, ff. 34r-35r (1568).

trucció que tenia en compte el gènere i l'estatus de la nina, malgrat l'existència de centres religiosos femenins. La formació de les nines dins de l'espai domèstic garantia el desenvolupament de les habilitats requerides per moure's en els entorns socials adients amb el grup al qual pertanyia, a banda d'aprendre les tasques i coneixements vinculats al seu sexe (Malo 2018: 980-981).

Malgrat que fins als sis o set anys, nins i nines compartien el mateix espai educatiu, que no era sinó la casa familiar, protagonitzat per la mare i el personal de servei femení, a partir d'aquesta edat se separava en els dos models esmentats: el domèstic per a les nines i el de l'aprenentatge per als nins. Així, l'ensenyament masculí estava cobert per mestres, laics o religiosos, que acudien a les cases d'aquestes famílies per garantir que el nin tingués els mínims coneixements requerits per l'estament. Així i tot, es documenta l'existència de centres d'ensenyament (normalment de caràcter religiós) com l'escola de gramàtica de Randa o el col·legi de Lluc;²¹ d'altres de nivell superior com l'Estudi General, o ja encaminats al sacerdoci i destinats a joves —relativament— pobres, com era el Pontifici Col·legi de la Sapiència (Ramis 2014).

De totes les peticions analitzades, les que fan referència a l'educació dels fills a través de la figura del mestre van ser realitzades per dones del braç noble: Esperança Sala Juny, Margarita Oms Cos, Caterina Simonet Sant Martí i Joana Simonet, Unissa Vivot Togores i Agnès de Caulelles. D'aquí que es pot afirmar que les dones nobles eren conscients de la importància de l'educació per als seus fills. Aquest fet contrasta amb l'afirmació de L. Malo (2018: 982-983), qui assegura que en les famílies nobles la responsabilitat d'escollir el mestre per als fills requeia en el pare, malgrat que no nega que també podia estar a càrrec de la mare, qui seguia altres criteris per a l'elecció, en què prioritzava sobretot els eclesiàstics.

Els mestres, igual que el servei, havia de cobrar un salari que es traduïa en lliures que es destinaven a aliment. Altres vegades, directament se'ls taxaven quarters de foment i en nombroses ocasions es menciona que se li pagaven unes saba-

21 ARM, AA 52, ff. 212v: Francesc des Clapes volia anar a estudiar a Randa i per això necessitava un servidor que l'ajudés per poder estudiar allà més còmodament. ARM, EU 40, ff. ff. 242r-243v (ordinacions del col·legi de Nostra Senyora de Lluc).

tes.²² Alguns d'aquests mestres eren estudiants, com es veu en la petició d'Unissa Vivot Togores, la qual demanava aliments per als seus fills i filles per menjar, beure, vestir i calçar segons el seu estament, així com també demanava que cobrissin una dona de servei, un home de vestir, un mosso i un mestre estudiant, als quals també havien d'alimentar, i també un prevere que estava a casa seva.²³ Consegüentment, s'entén que encara no devia haver obtingut el títol, però ja exercia l'ofici.

Menció a part mereixen les famílies que formaven part de l'estament dels cavallers, ja que aquesta condició els obligava a tenir sempre un cavall armat per a la defensa del Regne (Morey 1997:153). Lògicament aquesta circumstància suposava una despesa extraordinària per al manteniment de l'animal i també pel personal de servei que se n'havia d'encarregar. D'aquí que les demandes d'aquestes famílies abastessin tots els elements fins ara comentats més el cavall i el seu manteniment. Així, les germanes Simonet demanaven que es taxessin aliments per menjar, beure, vestir i calçar, així com també personal de servei (una donzella i una dona). Per al seu germà, encara infant i hereu universal del seu pare, concretaven, a banda dels aliments, un criat, un mestre, i, a més, el cavall a què obligava l'estament.²⁴

Destaca, per exemple, el cas de la petició feta pel procurador de Clara de la Cavalleria, viuda del magnífic Pere de la Cavalleria. En un primer moment, demanava al curador dels béns del seu marit que es taxessin 170 lliures per poder alimentar, vestir i calçar als seus tres fills (Ferran, Elionor i Elisabet). A banda d'aquesta quantitat, però, s'havia de donar a Ferran, el fill major, el necessari per comprar un cavall i per aprendre a muntar-lo. Justificava aquestes demandes amb testimonis que argumentaven que eren elements imprescindibles per al seu estament i que realment els necessitaven per la mala gestió de l'heretat que en feia el curador. Tant és així, que es van fixar 40 lliures per a Ferran (més 20 lliures més pel cavall), 30 per a Elionor i 20 per a Elisabet pagadors dels béns de Pere de la Cavalleria.

22 ARM, AA 59, ff. 438v-448v i AA 60, ff. 93r-100v.

23 ARM, AA 60, ff. 216v-218r.

24 ARM, AA 62, ff. 313r-327r.

Un any després es troba una petició d'augment de la quantitat taxada. La viuda explicava que necessitava més diners perquè els seus fills havien crescut i, en consonància, també les despeses, per la qual cosa les quantitats anteriorment marcades resultaven insuficients. A més a més, es posava especial atenció en Ferran perquè necessitava un criat o criats per anar-lo «a vestir de seda» i perquè els manteniments del cavall resultaven molt cars. El decret només fixà 100 lliures per a Ferran per ser l'hereu dels béns del seu pare.²⁵

Per tant, de nou l'estament exigia uns esforços econòmics que no només abastaven les necessitats bàsiques, sinó també les socials. Pertànyer a un determinat grup social requeria una economia preparada per assumir totes aquestes despeses. Grans quantitats es destinaven a complir els requisits estamentals i a la seva demostració física i visual de cara a l'exterior. Resulta que no és estrany trobar casos de famílies que passaren penúries econòmiques mentre intentaven mantenir el seu nivell de vida d'acord amb les exigències socials.

El pes de l'estament i les conseqüències en l'economia familiar: alguns exemples

La majoria dels casos analitzats fins ara responien a necessitats concretes motivades per causes de gestió d'herències, compliment de testaments, etc. Malgrat que aquestes eren la majoria, hi havia famílies benestants que passaven per problemes econòmics, que es veien obligats a fer peticions per cobrir no només les seves necessitats bàsiques sinó també els requisits estamentals. La correspondència entre l'aparença externa i el reconeixement social del rang implicava que el consum de certs elements, que es poden considerar de luxe (determinats teixits, joies o servei), fos una obligació per als estaments privilegiats, ja que suposava una autoafirmació estamental (Álvarez-Ossorio 1998-1999: 270).

25 ARM, AA 51, ff. 162r-163r, 215r-v

Per això, es troben famílies de llinatges tradicionalment poderosos amb greus problemes econòmics que reclamaven diners per vestir i per al servei, a banda dels aliments, perquè realment aquestes eren les necessitats que tenien per pertànyer al seu estament. Aquestes demandes es donaven tant al segle XVI com XVII i, de fet, a l'any 1700 encara se'n troben, per la qual cosa es veu com els requisits estamentals no havien variat al llarg de l'edat moderna.

La pobresa d'estament dels privilegiats responia a diversos motius. Montaner (1993: 36) apunta que la tardana vinculació dels béns en fideïcomisos n'és una causa important. A aquesta s'hi han d'afegir altres raons: les males collites que impedièn l'entrada de les rendes de les grans possessions, els deutes pendents i els contrets en llargs litigis, o la constant presència de creditors censalistes sobre les terres d'aquests llinatges.

D'aquest darrer cas n'és un bon exemple la petició d'Elisabet Sala Descos, la qual era realment pobra i havia d'alimentar els seus quatre fills del que percebia de la possessió que li quedava del seu marit, la qual estava carregada de creditors censalistes. Així i tot, el decret li fixà la quantitat de 150 lliures que havia de cobrar de l'arrendament de la possessió, que eren, d'una banda, 265 lliures i, de l'altra, 100 lliures i 76 quarteres de forment i 6 d'ordi.²⁶ De la resta, s'havien de pagar els crèdits, ja que la prioritat era cobrir les necessitats familiars, tant les bàsiques com les estamentals.

La magnífica Agnès de Caulelles, viuda de Jordi Caulelles demanava que es taxessin aliments per als seus fills, tots menors: Antonina (tretze anys), Violant (onze anys), Joan Agustí (set anys), Jerònima Paula (cinc anys) i Maria (un any i mig i lactant). A banda del necessari per sustentar-se i vestir-se, també reclamava diners per a un mestre per al seu fill, dues dones que cuidessin de les seves filles, les quals eren de salut delicada, i una dona per ajudar-la amb la més petita. Aquests aliments havien de taxar-se del que corresponia al fill i a les filles sobre l'herència del seu pare. Amb aquest ànim, es demanà als curadors que fessin un recompte dels béns

26 ARM, AA 61, ff. 295r-296r.

de Jordi Caulelles, incloent-hi l'arrendament d'una possessió a Marratxí i d'una a Montuïri.

Els curadors van reconèixer la necessitat de la demanda, però adjuntaren una relació dels càrrecs pendents de l'heretat que ascendien a 42.700 lliures, perquè els deutes s'acumulaven de l'herència del pare de Jordi de Caulelles, és a dir, del sogre d'Agnès i avi patern del seu fill i de les seves filles. La majoria dels deutes eren perquè no s'havien fet restitucions dotals, no s'havien entregat llegats i legítimes, etc. Malgrat aquesta greu situació econòmica, el decret va fixar per a aliments un total de 670 lliures desglossades per als infants pagadores de l'herència del seu pare cada any. La situació devia ser desesperada ja que un any després, Agnès de Caulelles demanava un augment, que se li concedí: se li incrementà la quantitat en 100 lliures.²⁷ Una vegada més es veu com el pes de l'estament estava per sobre dels mateixos crèdits i deutes pendents.

A l'any 1700, Elisabet Juana Vich Garriga es trobava en una situació difícil, ja que tenia tots els seus béns segrestats per la cúria de la Reial Audiència i en concurs de creditors. Per aquest motiu no podia accedir als lloguers de dues possessions, als quals aspirava per poder mantenir-se ella com a viuda, però també sustentar els seus cinc fills: dues nines i un nin que vivien amb ella i dos, que eren fora del Regne, però així i tot els havia de mantenir. L'argument que donà Elisabet per reclamar els aliments va ser que era «persona de qualitat i d'estament militar», cosa que va ser suficient, ja que se li taxaren 150 lliures de les rendes de les possessions.²⁸

Els casos presentats mostren com totes les famílies tenien dificultats econòmiques importants, ja que algunes es trobaven en un veritable estat de pobresa a causa dels deutes i crèdits acumulats per l'heretat. La situació es veia agreujada quan hi havia infants implicats, perquè, a banda del fet que les seves necessitats eren més grans, es depositava en ells l'esperança de continuïtat de l'estament. S'havien d'assegurar que els fills i les filles visquessin d'acord amb el

27 ARM, AA 51, ff. f. 32r-37r, 137v-138r.

28 ARM, AA 100, ff. 304v-306v.

grup al qual pertanyien per no caure com a família poderosa i perdre la consciència del que significava socialment formar part del grup privilegiat del Regne de Mallorca.²⁹

Aquesta visió pren un especial significat quan les que rebien els aliments eren les nines, les quals havien de demostrar constantment l'estament del qual formaven part d'una manera visual i des d'una edat primerenca. Onofra Tries havia rebut una certa quantitat de diners per a aliments, malgrat la penúria econòmica que passava l'heretat del seu difunt pare. Així i tot, ella va fer una petició pròpia perquè considerava insuficient el que se li havia taxat per poder complir les necessitats del seu estament. A més a més, com que estava a punt de complir dotze anys, cosa que la convertia en donzella, requeria una criada que la servís. L'augment aniria destinat a menjar i beure, però també a vestir i calçar i tot el que fos necessari «per la seva qualitat» i estament. Efectivament, se li concedí.³⁰

Resulta interessant que, a partir d'una determinada edat, com s'ha vist en un altre exemple exposat, les nines passaven a tenir més necessitats i més variades. La vestimenta i el servei eren elements característics dels estaments superiors i resultaven ràpidament reconeixibles per la resta de la societat. La manera de vestir de les dones representava tota la seva vida (estament social, estat civil, honor i honra), de manera que esdevenia un mostrador de la família que aprofitava la seva aparença (Garrido 2012: 982). Signe de la importància de la imatge femenina dins dels grups benestants són les regulacions que des de l'edat mitjana restringien o prohibien l'ús de determinades peces de vestir, teixits i joies específicament a les dones i donzelles de famílies nobles, de ciutadans i de mercaders (Aguiló 1888). Per la qual cosa l'ànsia de manifestar l'estament a través de les nines i les dones de la família venia d'enrere.

29 Sobre la pèrdua de la consciència nobiliària parla i reflexiona Montaner, el qual atorga un pes important a la dona com a transmissora de la tradició i els costums d'aquest grup. D'aquesta manera, cada matrimoni format per un noble i una dona no noble significava una passa més per a aquesta pèrdua de la identitat (Montaner 1993: 69). Així i tot, el primer escaló venia determinat per les dificultats econòmiques i la pèrdua patrimonial.

30 ARM, AA 51, f. 335v-441r I 464r-467r.

Si a aquesta demostració se li afegeix l'esperit de continuïtat que tenien els estaments benestants i privilegiats del Regne, es pot concloure que es depositava en les nines la clau per a assegurar un bon matrimoni que anés en consonància amb el seu estament i garantís la creació i reforç de relacions econòmiques i socials. Així, s'assegurava que la nina es casés amb un home d'estament igual o superior, amb la qual cosa s'aconseguia l'homogàmia (Montaner 1993: 69), que garantia la continuïtat dels llinatges i del seu prestigi social. Aparentar ser del grup al qual es pertanyia assegurava casar-se dins del mateix estament o en un de superior, fet que perpetuava l'estructura social que assegurava la diferenciació estamental.

Conclusió

L'estudi dels casos presentats i altres, juntament amb les fonts notarials, deixa entreveure la importància que es donava a l'aparença exterior per part dels grups benestants de la societat mallorquina. Els trets distintius reconeixibles a simple vista, com la vestimenta, les joies o tenir un cavall es convertien en factors clau de demostració de l'estament al qual es pertanyia. No tan sols importava tenir o disposar d'aquest tipus d'elements, sinó que s'havia de demostrar. La imatge significava la constatació visual de l'estament. Aquesta distinció es manifestava en l'aparença, el servei i l'educació dels hereus, tal com demostren els exemples presentats. No es tractava tant de voler vestir i adoptar les formes d'estaments superiors com de demostrar la pertinença a l'estament del qual es formava part per representar-ho socialment. Si era visible, era real i cert.

La representació física i simbòlica de l'estament manifestava la immobilitat social. Les fronteres dels estaments es reflectien en els aliments, la manera de vestir, el servei i l'educació. Per això, era important mantenir el nivell de vida que corresponia a l'estament del qual es formava part. Aquesta situació es plantejava més difícil quan les heretats passaven per problemes econòmics fins al punt que arribava a comprometre la subsistència de determinades famílies.

Però, per a alguns, sortir de la pobresa no passava per treballar perquè li ho prohibia l'estament, que no tenia en compte les circumstàncies econòmiques. S'havien de complir els seus requisits com a obligacions socials al preu que fos.

Malgrat que no tots tinguessin problemes econòmics ni molt greus tota petició d'aliments o d'augment d'aquests s'ha d'interpretar com que vivien amb insuficients quantitats d'acord amb el seu estament. Encara que no estiguessin en crisi real, sí que ho estaven en l'aspecte simbòlic: no tenir cavall, joies o criats significava mostrar-se per davall del que els corresponia per llinatge o riquesa i es veien infravalorats socialment. D'aquí que en les fonts es trobin expressions com «resulta insuficient per l'estament».

Cada estament tenia els seus propis elements distintius que s'expressaven de formes semblants. G. Simmel afirmava que existia un doble vessant en la competència simbòlica de classes a través de la moda i l'honor, que es pot aplicar també en aquest sentit. D'una banda, les manifestacions exteriors de l'estament servien per unir els membres d'un mateix grup d'iguals, i, de l'altra, diferenciar-se de manera visual dels grups socials inferiors que aspiraven a ascendir socialment (Simmel *apud* Álvarez-Ossorio 1998-1999: 265).

Per aquesta raó, mantenir-se segons l'estament, malgrat les penúries econòmiques, resultava tan important: la necessitat de distinció a través dels elements tractats suposava la reafirmació de l'estament i del seu poder, ja fos simbòlic o econòmic. D'aquí que, en els casos estudiats amb més problemes econòmics, es prioritzés cobrir primer les peticions d'aliments que no el pagament dels crèdits, o fins i tot, comprometre més la situació de l'heretat carregant-la de més despeses.

En l'àmbit de l'aparença i de la importància de l'estament va tenir un paper determinant la nina, després, dona. Les seves necessitats estamentals basades a encaixar socialment en el món que l'esperava suposava la seva prioritat sobre les circumstàncies econòmiques de l'heretat. La dona es convertia en la garant de l'estament des del moment en què resultava ser una mercaderia d'intercanvi, per la seva funció reproductora, perquè permetia el manteniment de l'estructura social (Pérez 2004: 104). Per això, s'aprofitava i es prioritzava la seva aparença i representació, ja que tot anava encaminat a preservar l'*statu quo*. Calia aparen-

tar ser del grup a què es pertanyia ja que això assegurava casar-se dins del mateix estament o en un de superior, cosa que garantia el manteniment o l'ascens de la seva família dins de l'estament privilegiat o benestant. És així, com la imatge que representava l'estament contribuïa a la conservació de l'estructura estamental.

Bibliografia

- AGUILÓ, E. K. (1888) «Colección de Leyes Suntuarias», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 2, pp. 190-368.
- ALBALADEJO MARTÍNEZ, M. (2013) «Imagen y poder en la corte de Felipe II: apariencia y representación de la Infanta de España», *Revista Internacional de Ciencias Humanas*, vol. II, 1, pp. 13-26.
- ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, A. (1998-1999) «Rango y apariencia. El decoro y la quiebra de la distinción en Castilla (ss. XVI-XVIII)». *Revista de Historia Moderna*, 17, pp. 263-278.
- ANES FERNÁNDEZ, L. (2019) «La hidalguía en Castilla en la Edad Moderna. Diferencias regionales», dins V. R. López Ruiz; D. Nevado Peña (coords.), *Congreso Nacional Cervantino. Querote 2019*. Conca, Universidad de Castilla-La Mancha, pp. 69-79.
- BARCELÓ CRESPI, M. (2015) «Luxe i interior domèstic a la Mallorca dels segles XIV-XV», dins S. Brouquet i J. V. García Marsilla (eds.), *Mercados del lujo, mercados del arte. El gusto de las elites mediterráneas en los siglos XIV y XV*, València, Universitat de València, pp. 309-332.
- BARTOLOMÉ BARTOLOMÉ, J.M. (2015) «Consumos y apariencias externas de las familias de la burguesía leonesa (1700-1850)», *Studia Historica, Historia Moderna*, 37, pp. 269-290.
- BAUÇÀ NICOLAU, V. (2020) «Una nueva mirada sobre los “Presidals decrets”: fuente para el estudio de biografías de mujeres», dins R. Massanet; M. G. Garí; F. J. García, *De la Reina al carpintero. Biografías de época moderna, entre la historia y la literatura*, Madrid/Porto, Sínderesis, pp. 257-266.
- BIBILONI, A. (1995) *El comerç exterior a Mallorca. Homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*, Palma, El Tall.
- DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR: [HTTPS://DCVB.IEC.CAT/](https://dcbv.iec.cat/) [Data consulta: 21/02/2021]
- GARRIDO FLORES, A. (2012) «El vestido femenino en la Córdoba de la Edad Moderna: primeras aportaciones», dins E. Serrano Martín (coord.), *De la tierra al cielo: líneas recientes de investigación en historia moderna*, vol. II, Publicació digital, Comunicaciones, pp. 979-995.
- LASMARÍAS PONZ, I. (2009) «Vestidos a su “honra, estado, costumbre y condición: el traje de los labradores en Aragón en la Edad Moderna», dins J. J. Bravo Caro; J. Sanz Sampelayo (eds.), *Población y grupos sociales en el Antiguo Régimen*, vol. II, Màlaga Universidad de Màlaga, pp. 869-883.

- MALO BARRANCO, L. (2018) «Aprender en casa. Nobleza y formación femenina en el entorno domestico durante la edad moderna», dins J. I. Fortea Pérez *et alii* (coords.), *Monarquías en conflicto. Linajes y noblezas en la articulación de la Monarquía Hispánica*, Santander, Fundación Española de Historia Moderna, pp. 979-990.
- MONTANER ALONDO, P. de (1978) «Los caballeros de la órdenes militares y el comercio en Mallorca durante los siglos XVII y XVIII», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 36, pp. 99-109.
- (1993) «La pobreza estamental en el brazo noble mallorquín: el ejemplo de los Morey», *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, 5, pp. 35-81.
- MONTANER ALONSO, P. De; LE SENNE PASCUAL, A. (1979) «Nobleza, comercio y corso en la Mallorca moderna: los “negocis per mar” de los Sureda», *Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, 79, 1, pp. 233-243.
- MOREY TONS, A. (1997) «La composició de la noblesa mallorquina al segle XVIII y la seva condició de grup terratinent hegemònic», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 53, pp. 151-184.
- PÉREZ MOLINA, I. (2004) «La normativización del cuerpo femenino en la Edad Moderna: el vestido y la virginidad», *Espacio, tiempo y forma, Serie IV, Historia Moderna*, 17, pp. 103-116.
- PONS PONS, J. (1996) *Companyies i mercat assegurador a Mallorca (1650-1715)*, Palma, El Tall.
- RAMIS BARCELÓ, R. (2014) «El Pontificio Colegio de la Sapiencia de Mallorca durante el siglo XVII: constituciones y colegiales», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, 33, pp. 167-192.
- SALDARRIAGA, G. (2016) «Comer y ser. La alimentación como política de diferenciación en la América española, siglos XVI y XVII», *Varia Historia, Belo Horizonte*, vol. 32, 58, pp. 53-77.
- SASTRE MOLL, J. (2017) *La dona medieval a la Ciutat de Mallorca (segles XIII-XV)*, Palma, El Tall.
- SEMPERE GUARINOS, J. (1975 [1a ed. 1788]) *Historia del luxo, y de las leyes suntuarias de España*, Madrid, Atlas.
- VAQUER BENNÀSSAR, O. (1989) «El contrato de trabajo en la Mallorca medieval. Aprendices, criados y obreros en el siglo XV», *Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, 22, 2, pp. 645-654.

Fonts³¹

AA 51, AA 52, AA 54, AA 55, AA 56, AA 57, AA 58, AA 59, AA 60, AA 61, AA 62, AA 85, AA 100, EU 40, NOT S-84, NOT S-93, NOT S-139, NOT M-988, NOT M-990, NOT M-994, NOT M-998

31 Tota la documentació s'ha extret de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM).